

Històries de la frontera. Els expedients de frontera del fons del Govern Civil de Girona

Per Montserrat Hosta Rebés^(*)

Resum

En el fons del Govern Civil de Girona, dipositat a l'Arxiu Històric de Girona, es conserva un conjunt important de documentació sobre el pas de la frontera, legal o clandestina, segons els informes i oficis elaborats pels serveis de la policia franquista a partir de 1941.

En l'epígraf "sèries de frontera" destaca el conjunt de 40.000 expedients, dels anys 1941 a 1977. El fons conté informació sobre persones detingudes o controlades en passar la frontera francesa. També hi ha informació d'europaus que fugien de la persecució nazi. I de les xarxes de pasadors. I de persones i entitats per activitats polítiques o per temes de contraban en els anys quaranta i cinquanta.

L'Arxiu posa uns índexs a disposició dels usuaris, amb 42.300 noms de persones detingudes o controlades en passar la frontera, un nombre important són fugitius de l'Alemanya nazi, i 25.500 persones més que apareixen investigades per diferents motius.

Paraules clau

Arxiu Històric de Girona, fons del Govern Civil de Girona, "sèries de frontera", investigació policial, pas de la frontera

Abstract

The Historical Archive of Girona conserves the documents of the Civil Government of Girona among which there is an important series on border passings, legal or clandestine, reports written by Franco's police services from 1941 onward.

There are 40.000 dossiers under the heading "border series", dating from 1941 to 1977. The series contains information on people arrested or checked on passing the French border. There also is information on Europeans who fled Nazi persecution. And on networks of people who helped crossing the border. And on people or associations for their political activity or for smuggling in the 1940s and 1950s.

An index at the disposition of researchers includes 42.300 names of people arrested or checked at the passing of the border, an important part of these are fugitives from Nazi Germany and 25.500 more who were investigated for different reasons.

Keywords

Historical Archive of Girona, documentation of the Civil Government of Girona, "border series", police investigation, border passing

* Arxiu Històric de Girona.

La frontera dels Pirineus, les seves muntanyes i valls han estat des de sempre un territori molt transitat i molt lligat a la història dels territoris que hi tenen límits. En aquestes terres s'han donat sempre, encara avui, relacions de tot tipus entre els pobles i les persones que les habiten ja siguin d'un país o d'un altre. En els documents trobem, els historiadors, les fonts de la nostra història, la més llunyana i la més recent, també per saber com el fet fronterer ha tingut un paper important en determinades èpoques cal, doncs, anar a gratar a les fonts. Fets com els de la Guerra Civil, o la Segona Guerra Mundial estan molt lligats a la frontera dels Pirineus.

La frontera que separa Espanya de França és llarga i amb un relleu abrupte que la fa difícil de controlar en tots els seus punts, per la qual cosa durant la Guerra Civil i després durant la Segona Guerra Mundial ha servit de pas cap a la llibertat, en tots els sentits, segons la direcció de la guerra corresponent.

Des del començament de la guerra el 1936 la varen travessar les persones de dretes perseguides per les forces republicanes; amb el final de la guerra, el 1939, aquesta frontera va ser l'escenari d'un dolorós exili de milers de refugiats republicans de tot Espanya que travessaren la frontera dels Pirineus per qualsevol dels punts franquejables, cap a França per escampar-se més tard per Europa o per Amèrica fugint de la repressió franquista.

La frontera dels Pirineus en el cas de la Guerra Europea, a partir del 1940, va ser també un pont que calia creuar en sentit invers, de França cap a Espanya, en la recerca de la llibertat de moltes famílies jueves que fugien

del terror nazi, o moltes altres persones que per motius diversos eren perseguïdes pel règim del terror de Hitler. Ciutadans polonesos, belgues, britànics, francesos, així com soldats de les forces aliades que fugen de l'ocupació nazi són detinguts a la frontera del Portús, de Portbou, de Camprodon, de Ribes de Freser... o per les muntanyes, per a ser internats a la presó de Figueres o de Girona o al camp de concentració de Miranda de Ebro o a qualsevol altre dels que existien en territori espanyol.

La intervenció d'organismes internacionals ajudaven a salvar la vida de persones i famílies destrossades per la guerra i la persecució, desesperades en un país estranger i en molts casos privats de llibertat. La Creu Roja d'alguns països europeus, Polònia, Bèlgica, etc., les ambaixades i els consolats britànic, americà, belga o polonès, o bé organitzacions com la "American Joint Distribution Committee" són noms que estan íntimament lligats a aquestes històries de frontera.

Les xarxes de "passadors" integrades per habitants dels pobles i masos més propers a la línia fronterera i que coneixen el territori a ulls clucs són, en moltes situacions, el mitjà indispensable per afrontar amb esperances d'èxit el pas clandestí de la frontera per les muntanyes per part dels refugiats estrangers.

El Pirineu també ha estat el territori per on històricament i en totes èpoques ha circulat el contraban i els contrabandistes.

Els maquis, homes entre guerrillers i bandolers que havien lluitat amb l'exèrcit republicà, antifranquistes en general, molts d'ells anarquistes, que des de França, on s'havien refugiat en perdre la Guerra Civil, s'organitzaven per creuar la frontera i entrar a Espanya per qualsevol port pirinenc amb l'objectiu d'enderrocar el govern de Franco fent servir l'estratègia de la guerra de guerrilles.

Els serveis d'espionatge internacionals vigilen el pas de la frontera, ja siguin els franquistes, els nazis, els soviètics o els britànics.

Creuant la frontera del Pirineu fugen també al final de la Segona Guerra Mundial les derrotades forces del Reich Alemany, cercant refugi en territori espanyol, tot i que en aquest cas la intervenció de la policia franquista no és ni dura ni repressiva, sinó que simplement es limita al control i seguiment personal.

De totes aquestes històries i d'altres en trobem el rastre en la gran quantitat de documentació que ens ha arribat fins avui i que per sort està ja dipositada als arxius històrics de Girona i Lleida. Es tracta de documents, en molts casos es tracta d'expedients complets, que arriben al governador civil de la província provinents de diversos estaments de la Direcció General de Seguretat de la Policia franquista, de la Guàrdia Civil i els seus destacaments locals i comandàncies de fronteres, de les presons de Figueres i Girona, del Servei d'espionatge franquista, etc. Em referiré en aquest escrit al fons

del Govern Civil de Girona dipositat a l'Arxiu Històric Provincial de Girona on es conserva un conjunt molt important de documentació sobre el pas de la frontera, a partir del 1940.

D'entre la documentació que s'aplega sota l'epígraf general de "sèries de Frontera" és destacable el conjunt d'expedients de frontera format per uns 40.000 expedients dels anys 1941 a 1977 i els 18.000 expedients sobre investigació policial de temes de frontera. Aquest fons conté informació sobre persones detingudes o controlades en passar per la frontera francesa o bé sobre detencions per pas clandestí de la frontera. També hi ha expedients sobre investigacions de persones i entitats per activitats polítiques o per temes de contraban els primers anys posteriors a la Guerra Civil.

A l'Arxiu s'han elaborat uns índexs que estan a disposició dels usuaris i usuàries, amb 42.300 noms de persones detingudes o controlades en passar la frontera (entre els quals nombrosos jueus fugitius del terror nazi) i 25.500 més que apareixen com a investigades per diferents motius.

Passarem revista a alguns d'aquests temes esmentats personalitzant en casos concrets que trobem entre els milers d'expedients.

EXILIATS POLÍTIICS I REPATRIACIONS

Molts foren els casos d'exiliats que decidiren tornar a casa seva tot pensant que el fet de no tenir delictes de sang els facilitaria el retorn. Veiem un d'aquests casos que correspon a l'expedient de 1944 a nom de Lluís Ribas Crehuet, farmacèutic de Girona, que demana tornar a entrar per establir-se novament i exercir la seva professió. Aquest fet genera un expedient de repatriació que comença amb un escrit de la Direcció General de Seguretat del Ministeri de Governació de 1944 concedint-li l'entrada a Espanya, previ informe al governador sobre les activitats d'aquesta persona que tan bon punt creui la frontera ha de ser posat a disposició per a ser "depurat".

(...) "por conducto del Ministerio de Asuntos Exteriores, ha sido autorizada la entrada en España por la frontera de Port-Bou, al súbdito español LUIS RIBAS CREUHET, rogando a V.S. se digne dar las órdenes oportunas para que cuando se presente en la referida frontera sea detenido

"he ordenado pase a su presencia, caso de regresar a España, Luis Ribas Crehuet, farmacéutico, que se encuentra actualmente en Francia, a efectos de su depuración significándole que la Comisaria de Policía le facilitará sus antecedentes y que en estos archivos constan los siguientes del mismo:

De significación izquierdista. Su actuación durante la dominación marxista fue en todo favorable a dicho régimen (...) Cuando estalló el Movimiento se encontraba circunstancialmente en Barcelona, tomando parte activa en la revolución, conduciendo un camión para transportar heridos y municiones. Durante el dominio rojo en Gerona desempeñó el cargo de Vicepresidente de Acción Catalana. Republicana, Jefe de la Cruz Roja, Vocal Comité de Defensa Pasiva y formó parte del Comité de Sanidad, Pretendió colectivizar las farmacias de aquella capital (...) Durante el dominio rojo y merced a la confianza que merecía a los dirigentes marxistas salía con frecuencia para el extranjero, ignorándose los motivos y causas de aquellos viajes. Observo buena conducta y no se le conocen ideas religiosas. Dios guarde a V.E. muchos años. Madrid, 20 de Marzo de 1944

Lluís Ribas decideix retornar el juliol del 1947 i en passar per la frontera amb passaport internacional, que li fou expedit pel cònsol espanyol a Perpinyà, és posat a disposició del governador per ser depurat.

Un altre cas és el de Joan Pérez Carreras que segons l'escrit de la Comissaria de Policia de Figueres al governador el juliol de 1941:

“Ha ingresado en la Prisión celular de esta localidad el que dice ser y llamarse Juan Perez Carreras de 48 años, casado, chofer, natural y vecino de la Junquera (Gerona) detenido en la Inspección de la localidad citada por la que entró procedente de Francia, provisto de pasaporte ordinario expedido por el Consulado de España en Perpiñán. El citado individuo fue alcalde la Junquera desde Agosto de 1938 hasta Enero de 1939, fecha en la que huyó a Francia sin que durante el período citado se cometiera desmán alguno (...) por último el citado individuo se halla incurso en la ley de Responsabilidades Políticas...”

Totes les fitxes de persones que consten com a repatriats, porten escrit el següent paràgraf: *“...al regresar repatriado de Francia donde se encontraba refugiado desde la retirada marxista, siendo ingresado el mismo día de la detención en la prisión de Figueres”*.

LA INTERVENCIÓ D'AMBAIXADES I CONSOLATS ESTRANGERS

En un expedient del 1941 de la Direcció General de seguretat –titulat “Asunto Whitfield”, que conté 130 documents entre informes, oficis, fitxes policials, etc.– s’assegura que l’agent consular John Gardiner Whitfield actua contra el govern en ajudar estrangers que passen clandestinament la frontera perquè puguin retornar a Anglaterra o al Nord per reunir-se amb les tropes aliades per lluitar contra l’exèrcit alemany d’ocupació. Per aquest motiu és investigat el cònsol i la suposada xarxa de persones residents a Figueres que suposa la policia que l’ajuden.

En un informe del 1941 de la Comissaria d’Investigació i Vigilància de la Frontera Oriental de Figueres se’n parla d’aquesta manera:

“En el día de ayer fueron detenidos a su entrada a España por Espolla dos súbditos franceses Andres Truppaut Lecorre, de 23 años, soltero, mecánico delineante (...) con domicilio en Clermont Ferrand y Louis Coge Coupiet, de 21 años, soltero, mecánico ajustador, con el mismo domicilio que el anterior, los cuales interrogados hábilmente, el Andrés confesó que su propósito era dirigirse al agente consular en Figueras a fin de que le facilitase los medios necesarios

AMBASSADE DE BELGIQUE
Service des Interets belges
—
Délégation à Barcelone

Gerona 22 de Enero de 1943

Excmo. Sr. Gobernador Civil
de la provincia de
GERONA

Excmo. Señor:

Tengo el honor de solicitar de V.E. por encargo de la Embajada de Bélgica de la cual soy Delegada, tenga a bien permitir al súbdito belga Sr. Ignace FISHER, sea libertado de la prisión de Gerona en la cual se halla detenido por haber pasado la frontera clandestinamente y ser confiado a Madrid en donde la Embajada de Bélgica se hará cargo del interesado para que pueda proseguir viaje una vez tramitada su documentación.

La Embajada de Bélgica se compromete formalmente a que dicho Sr. no tomará las armas a su salida de España en favor de ningún país beligerante.

El Sr. se alojara en Barcelona en el Hotel Peninsular. Una vez en Madrid la Embajada de Bélgica declarara su alojamiento a la Dirección General de Seguridad.

No permito asimismo solicitar de V.E. tenga a bien conceder, bajo el palabra, que los súbditos belgas sean alojados inmediatamente en un hotel de Gerona (Hotel Peninsular o si se halla completo en otro que ya indicaré).

Anticipándole mis más expresivas gracias por lo que no dudo tendrá a bien hacer en favor de nuestros súbditos belgas me es grato reiterar a V.E. el testimonio de mi más distinguida consideración.

Alicia Royen

Alicia Royen
DELEGADA

[AHG. 231-271/370].

para llegar a Gibraltar: asimismo le fueron ocupadas doce fotografías de compañeros especialistas de aviación que se encuentran en Clermont Ferrand esperando y para que fuesen al cónsul de Figueras para que este les preparase documentación falsa para poder ir tranquilamente a Inglaterra.

En la noche del día 11 fueron detenidos en esta población los súbditos franceses Paul Laurendau, 20 años, soltero natural de Francia con domicilio en (...) y Alexis Rockland, caso de 39 años y Enrique Chotard, soltero de 20

del mismo domicilio, los cuales manifestaron que vienen a España con la idea de presentarse al cónsul ingles para que este les proporcione documentos necesarios para ir a Inglaterra, que venían mandados por un ingles que vive en Marsella de nombre Handerson (...) También el día 11 fue detenida la súbdita francesa Victoria COURBIN TOAEL, de 22 con domicilio en Niza que declaró que se encontró con un soldado (...) diciéndola el soldado que viniese a Perpignan al Café de la Paix y que preguntase al dueño del mismo por el individuo encargado de enviar personal a Inglaterra, que le proporcionaría dinero y todo lo que necesitase (...)

Desde luego, de todo esto se deduce que hay una Inteligencia entre Agentes al servicio de Inglaterra en Francia y otros en esta zona fronteriza; habiéndose practicado varias investigaciones por personal de esta comisaria, dando por resultado seguridad absoluta que el principal enlace en esta población es el Agente Consular Sr. Gardiner y que este se vale como enlace de una tal Concepción Pastells Balcells, individua conocida por sus antecedentes nada recomendables (...) la cual tiene a su marido rojo huido en Francia, y en la Cárcel de Barcelona a su amante Sub—oficial (...) que ha sido vista hablando con el citado Gardiner, hospedándole en su casa a una tal Teresa, prostituta conocida por haber actuado con los rojos durante el Glorioso Movimiento Nacional y en contacto con el S.I.M. rojo; cuyas-fichas se remiten por separado”.

En aquest cas llegim ben clarament que es valora de forma negativa l'acció diplomàtica dels governs dels països aliats per ajudar els seus ciutadans en una situació de guerra i persecució, quan això en realitat és un dels objectius primordials dels cossos diplomàtics. És a dir, es tracta d'una visió absolutament tergiversada de la llibertat i els drets de les persones. A més amb el greuge afegit del tracte denigrant que es dona a les persones que actuen com a suport de l'activitat del cònsol en aquest cas.

El que queda patent és que des del Ministeri de la Governació i la Direcció General de la Seguretat, almenys aquests primers anys de la Segona Guerra Mundial, les ordres a la policia de frontera eren la de prohibir el pas de la frontera, detenir i repatriar els estrangers que fugien del règim nazi, cosa que no sempre resultava fàcil ni era automàtica. En aquest capítol, la diplomàcia i les organitzacions com la Creu Roja dels països aliats van resultar molt eficients, ja que en fer-se càrrec de les despeses de repatriació i manteniment dels seus ciutadans representaven per al govern de Franco un alliberament econòmic d'unes despeses que cada cop eren més altes perquè cada cop eren més les persones estrangeres que es detenien a la frontera. De tota manera, tal com es veu en aquest expedient, la tasca dels diplomàtics, de vegades, es veia amb molt de recel des del règim franquista.

ELS JUEUS EUROPEUS FUGEN PEL PIRINEU DEL TERROR NAZI

Aquest és un dels episodis més repetits en els documents, nombroses persones, famílies senceres en molts casos, són identificats i detinguts a la frontera on són obligats a deixar totes les seves possessions i són internats a la presó de Figueres, des d'on poden ser traslladats a la de Girona, i al camp de concentració de Miranda de Ebro si les ambaixades no intervenen de seguida. La ruta de salvació per a la comunitat jueva de tots els països europeus ocupats pels alemanys, passa per creuar Espanya, per seguir via cap a Portugal per aconseguir l'objectiu final d'instal·lar-se a Amèrica del Nord o del Sud. Això fa que trobem nombrosíssims noms de polonesos, txecs, hongaresos, etc., on les comunitats jueves eren molt potents. Molts dels jueus centreeuropeus que apareixen en els expedients vénen amb visats francesos però sense autorització del Govern d'Espanya per creuar o quedar-s'hi i per això són detinguts.

Un dels casos més coneguts és el del filòsof i escriptor Walter Benjamin que fugint dels nazis per tot Europa va morir tot just passada la frontera a peu per les Alberes en una fonda de Portbou. L'expedient del Govern Civil que porta el seu nom conté l'informe del comissari de la policia de la zona que va fer el comunicat, i on podem veure els detalls de la defunció el dia 26 de setembre de 1940.

“Tengo el honor de poner en su conocimiento que el inspector del puesto fronterizo de Port-Bou en escrito de fecha de ayer dice lo que sigue: el día 25 de los corrientes y sobre las 20 horas entró clandestinamente por la frontera procedente de Francia Benjamin Walter de 49 años sin nacionalidad, divorciado, escritor, con pasaporte americano visado del Cónsul de España en Marsella en tránsito a Portugal el cual sufría una fiebre muy alta. Se hospedó el dado su estado en el Hotel de Francia de esta localidad. Al día siguiente presentaron en esta Inspección certificación extendida por el médico Dr. Vila que el tal Walter padece “congestión cerebral y catarro bronquial”, de cuyas enfermedades murió el día 26 a las 22 horas. Haciendo constar que el Sr. Juez municipal se hizo cargo de la documentación y un maletín del fallecido. (...)”

Un altre exemple és el dels ciutadans alemanys Alfons Zinner, la seva esposa Margot Loewe i el germà d'aquesta, Ernest:

“En el día de hoy han ingresado a la cárcel de este partido a su disposición los súbditos alemanes que dicen llamarse Alfonso Zinner, de 30 años, soltero, banquero natural de Hamburgo (...) residente en Niza (Francia) Ernesto

DIRECCIÓN GENERAL DE SEGURIDAD

GENARAL DE INVESTIGACIÓN Y VIGILANCIA
DE LA FRONTERA ORIENTAL

FIGUERAS

Excmo. Señor:

Núm. 6.061

Tengo el honor de poner en conocimiento de V.E. que el Inspector-jefe del Puesto fronterizo de Port-Bou, en escrito de fecha de ayer me dice lo que sigue:

«Tengo el honor de poner en su conocimiento, que el día 25 de los corrientes y sobre las 20 horas entró clandestinamente por la montaña, procedente de Francia, BENJAMÍN WALTER, de 49 años, sin nacionalidad, divorciado, escritor, con pasaporte americano y visado del Consal de España en Marsella, tránsito Portugal; el cual sufría una fiebre muy alta. Se hospedó, dado su estado, en el Hotel de Francia de esta localidad. Al día siguiente presertaron en esta Inspección un certificado extendido por el médico Dr. Vila, en el que se hace constar que el tal Walter padece «congestión cerebral y catarro bronquial», de cuyas enfermedades murió el día 26 a las 22 horas. Haciendo constar que el Sr. Juez Municipal se hizo cargo de la documentación y un acta del fallecimiento, a cuyo cadáver se dará sepultura en ésta.»

Lo que me complazco en trasladar a V.E. para su debido conocimiento y a los efectos que estime oportunos.-

Dice...

.....GUARDE a V. E. muchos años.-
Figueras, 28 de Septiembre de 1.940
-El Comisario-jefe.-

Presado Medina

[AHG. 231-297/11].

Loewe 37 años, soltero administrador de fincas natural de Charlotenburg (Alemania) y residente en Niza y su hermana Andre Margarita Loewe (...). Detenidos en esta ciudad por haber entrado clandestinamente por la montaña procedentes de Francia

Al ser interrogados, en esta Comisaria, manifestaron que hace unos nueve años que residían en Francia y que cuando empezó la guerra los internaron en un campo de concentración donde han permanecido (...)y que los motivos de haber venido a España es con el fin de pasar a Portugal y de allí embarcar para América donde tienen familiares. Figueras 19 de febrero de 1941”.

Aquesta família és internada a la presó de Figueres: en el mateix expedient consten molts altres documents entre els quals destaca una carta manuscrita del mateix Zinner i la que en realitat és la seva dona, Margot Loewe, segons apareix en una carta manuscrita en el mateix expedient, signada per Alfons Zinner, adreçada al governador civil demanant el seu alliberament, ja que diu que posseeixen el document que els autoritza la sortida de França i també el visat per emigrar als Estats Units i les reserves del vaixell que des de Portugal els ha de portar a aquell país. Sol·liciten per tant l'autorització del trànsit per Espanya, justificant-se de no tenir-lo i per això van haver de passar clandestinament la frontera per no posseir visat de trànsit per Espanya.

La resposta de la Direcció General de Seguretat és que aquestes persones han de ser repatriades a França, a més de posar-ho en coneixement del cònsol general d'Alemanya, la qual cosa els enviarà a una mort segura en camps de concentració nazis.

En l'expedient, hi trobem molts més oficis, cartes i informes i sabem que el via crucis d'aquesta família continua durant l'any 1941. La policia separa els dos homes als quals envia al camp de concentració d'Irun, i la dona la deixa a la presó de Figueres i més tard serà enviada al balneari de Caldes. La informació sobre els homes se'ns acaba aquí, però de la Sra. Margot Loewe deduïm, pels documents, que arriba a entrevistar-se amb el cònsol americà a Barcelona i que obté l'ajuda personal del ministre de Justícia. Tot plegat ens fa pensar que almenys ella devia sortir d'Espanya en un moment o altre i molt possiblement va arribar a instal·lar-se als Estats Units.

No són només les diplomàcies aliades que vetllen pels seus ciutadans, ens trobem amb una organització que es dedica exclusivament a ajudar ciutadans jueus. Un cas més conegut fou l'anomenada “American Joint Distribution Committee”, organitzada pels germans Sequerra i Hans Levi. Entre els expedients en trobem un a nom de Samuel Sequerra, Joel Sequerra i Hans Levi, jueus portuguesos, que conté documents que ens parlen de les pràctiques d'aquesta organització amb seu a Barcelona i amb presència

[AHG. 231-322/17].

constant els anys 1945 al peu de la mateixa frontera per salvar vides i ajudar a passar jueus per Espanya cap a Portugal i Amèrica.

Samuel Sequerra signa nombroses cartes adreçades al governador civil com a representant d'aquesta organització i delegat de la Creu Roja Portuguesa per demanar permisos per fer-se càrrec de diferents grups de refugiats, ja sigui per rebre'ls a Portbou o per fer-los sortir de Barcelona en vaixell. Aquest expedient és un dels pocs on hi ha fotografies, en aquest cas dels dos germans Sequerra.

També trobem esmentada en aquest expedient una altra organització humanitària, el que avui seria una ONG, anomenada "Sociedad Humanitaria de Nueva York" que es fa càrrec de nens i dones jueus i els trasllada als balnearis de Caldes de Malavella fins que obtenen els salconduits per sortir d'Espanya. En aquest document, el governador escriu al sotssecretari del Ministeri de Governació (1943) que aquesta iniciativa és una sort per l'estalvi econòmic que representa el seu manteniment per a l'Estat i la Junta Provincial de la Infància.

Són molts els jueus que van salvar la vida gràcies a aquestes organitzacions mal conegudes i poc estudiades encara avui.

Ha bay oficio. (De Campredon)

Rubinstein, David. - 10 Agosto 1907 - en Bialystok (Polonia)
Nacionalidad americana. - Israelita. - Ha hecho la guerra en el
Ejército francés, como soldado. - Fue hecho prisionero en París y
conducido a un campo de concentración en Compiègne (Francia)
de donde se escapó. - Que el motivo de venir a ~~Francia~~ España
es para que el Consulado Americano lo repatrie. - Se le in-
terroga 110 francos.

Schoz, Robert. - Nacido el 28 septiembre 1916, en París. -
Israelita. - Ha hecho la guerra en el Ejército francés, como
soldado. - Fue hecho prisionero de los alemanes en los Vosges,
y conducido al campo de Stalag V B, de donde se ha fugado
y que viene a España para ponerse bajo la protección
del Consulado americano. - Se le interrogan 10 dólares
en billetes.

[AHG. 341-270/10].

ESTRANGERS DELS PAÏSOS ALIATS EN TRÀNSIT

En podríem dir així, aquest és el capítol més voluminós quant a expedients que porten nom d'estrangers detinguts a la frontera. La casuística és molt diversa, segons diu Josep Llovet que ha estudiat a fons el tema de l'evasió pel Pirineu durant els anys de la Segona Guerra Mundial. Quant a nacionalitats, el primer grup per quantitat de persones són els francesos, ja que a partir de 1940 trobem entre els expedients molts nois entre 19 i 30 anys que fugen per no veure's obligats a lluitar amb l'exèrcit alemany o bé amb la intenció de arribar al Nord d'Àfrica per allistar-se amb el general de Gaulle, tot i que també hi ha un bon contingent dels que es fan passar per canadencs del Quebec per evitar la deportació a França. El grup de ciutadans polonesos i txecs potser seria el segon, a les caràtules dels expedients figuren molts d'aquests noms, i sembla que una part serien soldats joves però també en aquest grup hi ha de ben segur molts jueus, encara que no figurin com a "israelites" sinó amb la seva nacionalitat.

Què en podien esperar tota aquesta gent del règim del general Franco? Se'ls permetria creuar la península? El cert és que si ens atenem a les ordres del Ministeri de Governació, la política franquista va anar variant amb els anys i amb l'allau de refugiats que anava creixent paral·lelament a l'avanç de les tropes alemanyes. Per la documentació, sembla que el primer objectiu de la Direcció General de la Seguretat era repatriar immediatament els que no tenien permís d'entrar a Espanya i que eren detinguts a la frontera. Amb els anys el règim queda desbordat, les presons i els camps de concentració espanyols estan desbordats i les persones internades vivien en unes condicions de vida terribles.

A gairebé tots els expedients hi ha oficis ordenant l'ingrés de les persones detingudes a les presons i més endavant al camp de Miranda. També hi ha oficis dels directors de les presons al governador advertint-lo dels llargs terminis d'internament de més de 30 dies o més de 60 dies de molts presoners, dels quals s'hauria de preveure la sortida cap a camps o altres centres de detenció. En conclusió, s'hi veu que estan desbordats.

[AHG. 341-313/38].

Un exemple és un grup de 15 soldats britànics detinguts quan passaven clandestinament la frontera l'agost de 1940 i que són portats a l'Hotel peninsular de Girona gràcies a la intervenció del cònsol anglès:

“Peter Patrick Raikes, 24 años, capitán del ejército inglés, de Harbone (Inglaterra) Hardinge Stephen Monteith 23 años, Teniente ejército inglés de Stone (Inglaterra) Dennis Lennon, 22 años, sub-teniente de ingenieros inglés de Antofagasta (Chile), Ronald Hawkings 24 años teniente de aviación de Harwich (Inglaterra), Christopher Waters 25 años, subteniente de Ingenieros de Marlow (Inglaterra), Henry Mayhew, 35 años subteniente de aviación inglés de Bradford (Inglaterra)” i 9 més.

ESPIES

Aquests expedients destinats a investigar les activitats de persones, entitats, organitzacions, grups, etc., per determinar-ne el grau d'afecció o desafecció al règim franquista contenen informes dels serveis d'espionatge franquista. La recerca sobre la vida passada i present de qualsevol ciutadà o ciutadana, les opinions morals i polítiques que s'hi poden llegir estan destinades a donar cos al perfil de les persones que s'investiguen. No podem saber, per la sola lectura d'aquests documents, on és la veritat i fins a quin punt són certes moltes d'aquestes informacions per no parlar dels judicis morals que es fan de moltes persones, per exemple el cas de les dones que havien tingut un passat republicà són per sistema persones de moral dissoluta relacionades amb elements marxistes.

La recerca d'espies rojos, que des de l'interior o des de l'exterior estan treballant per a la caiguda del franquisme, fa passar qualsevol persona sota aquest prisma, pel fet de ser sospitosa per les seves idees.

Un exemple dels molts és el de l'expedient d'Emili Ballesta i Albert de Cadaqués, que fou regidor i alcalde republicà el 1936 i que segons el Comissari de Figueres, després d'un interrogatori i un informe complicat i minuciós, acaba deduint que està relacionat amb un espia roig que fou detingut a la Seu d'Urgell. Diu l'informe:

“(…) en vista de lo cual (després d'haver estat avisats per la policia de la Seu que havia detingut el suposat espia y els documents que portava que indicaven el nom d'en Ballesta) procediose un minucioso registro que dio resultado negativo, llevándose no obstante a efecto la detención del individuo en cuestión, cuyo nombre y filiacion es Emilio Ballesta Albert de 58 años, casado, comerciante (...). Debo señalarle que la casa que se hace

referencia como punto de apoyo es el “Manso Perafita” sito en las inmediaciones del cruce de la carretera de Puerto de la Selva y Cadaqués. El detenido es de filiación política izquierda republicana, fundador de este partido en Cadaqués (...) Interrogado manifiesta: que después del GAN y ya liberada España del dominio rojo ha mantenido relaciones de íntima y sincera amistad con algunos de los elementos del ejército rojo que prestaban sus servicios en Cadaqués entre los que cita a Juan Llopert (...) José Casanas (...) originada en la tertulia de todos ellos en su domicilio (...)”.

Per relacionar Ballesta amb l'espia detingut s'afegeix a l'expedient un document manuscrit tipus fitxa, que diu: “Ballesta Albert, Emili, detenido como consecuencia de documentación intervenida al espía rojo detenido en Seo de Urgel Antonio López Pontón”

I ara un cas a la inversa d'un suposat espia franquista i de nacionalitat alemanya, Francisco Haffner. Es tracta d'un expedient de 1946 de sol·licitud de salconduits per a tota la família per traslladar-se a l'Uruguai des de Barcelona. De la seva declaració es dedueix que aquest químic alemany que residia fins al 1946 a Alemanya decideix, un cop perduda la guerra, traslladar-se a Espanya on diu que hi havia treballat del 1937 al 1940 i que mante relació amb tècnics de l'empresa Farmacèutica i Química Bayer de Barcelona. El document manuscrit del mateix

Gobierno Civil de la Provincia de Gerona

AÑO DE _____

Nacimiento _____ Pertenencia Cadaqués

ASUNTO

Ballesta y Emili
Albert

"Al margen: El Estado Nacional.-Comisario de Policía de la Frontera Zona Oriental.-Figueras.-Edu.-Excmo. Señor: El Comisario que suscribe tiene el honor de participar a V.E. a los efectos consiguientes lo que sigue: Que con fecha 11 de los corrientes se recibió en esta Comisaría del Cuerpo General de Policía, procedente de la Inspección Fronteriza del mismo Cuerpo en Seo de Urgel (Lérida), un telegrama cifrado, cuya traducción es como sigue: "ESSEVIDO ESPIA ROJO LLEVA PUNTO APOYO PARA GRUPOS ARMADOS CASA QUE HAY OMITE CARRETERA PUERTO LA SELVA A CADAQUÉS COMPLICADO DEL TAL BALLESTA DOMICILIADO CALLE NUEVA COMESTIBLES CADAQUÉS".-Consecuente con el mencionado telegrama, el Comisario que suscribe adoptó las correspondientes medidas para comprobar si, realmente, dicho punto de apoyo existía ya actualmente en la mencionada casa, y, de estas gestiones resulta su comprobación infructuosa.-Continuadas las gestiones en el pueblo de Cadaqués, se comprobó como cierta la existencia en el mencionado pueblo del individuo llamado "BALLESTA", a que el telegrama-cifra hacía referencia e idénticas las circunstancias de "tienda de comestibles" y su localización, en vista de lo cual procedíase a un minucioso registro que dió resultado negativo, llevándose no obstante a efecto la detención del individuo en cuestión, cuyo nombre y filiación es: **MILIO BALLESTA ALBERT**, de 38 años, casado, comerciante, hijo de adelfa y **MERIN**, natural y residente en Cadaqués con dos domicilios, uno en la calle Nueva n.º 3 (tienda de comestibles) y otro en la calle Narciso Monturiol n.º 5.- Debo significar a V.E. que la casa a que se hace referencia como "punto de apoyo", resulta ser el "Manso Perafita" sito en las inmediaciones del cruce de la carretera de Puerto de la Selva y la de Cadaqués, a la derecha de esta última, dirección Figueras-Cadaqués.- El detenido **MILIO BALLESTA** es de filiación política de izquierda republicana, fundador de este Partido en Cadaqués, elegido concejal por el mismo en las elecciones de 1.935 y posteriormente alcalde de dicha minoría por nombramiento de la autoridad gubernativa del Frente Popular, cargo que desempeñó hasta algún tiempo después de iniciarse el Glorioso Alzamiento Nacional.- Interrogado manifiesta: Que después del Glorioso Alzamiento Nacional y ya liberada España del dominio rojo, he mantenido relaciones de íntima y sincera amistad con algunos de los elementos del ejército rojo que prestaban sus servicios en Cadaqués entre los que cito a **JUAN LLIBRE**, óptico, soldado que fué de transmisiones de dicho ejército en aquella población, al que por lo menos una vez al año acifé visitarle en Cadaqués con su familia. Con él también hubo de transmisiones del repetido ejército y época llamado **JOSE CASANES** con el que se ha cruzado alguna carta, si bien no recuerdo su dirección. Con el soldado de la misma unidad **PEDRO PUIG**, **ESERA** domiciliado en Palma de Mallorca, fotografía "Azar" si bien sus relaciones con éste han sido escasas, no habiendo recibido contestación alguna de las que le escribí. Con el igualmente soldado de transmisiones llamado **JOSE DEL POZO**, domiciliado en Masnou, al que solamente le visité a los pocos días de la liberación, con el fin de recoger algunos efectos que se había dejado en Cadaqués durante su permanencia en el citado pueblo, agregando que estas relaciones que mantuve fueron originadas por la frecuencia con que los mismos acudían a su establecimiento para realizar sus compras, culminando en la tertulia de todos ellos en su domicilio, en la que se hablaba de todo y comentaba la situación del período rojo, ya que las tertulias de referencia tuvieron lugar en aquella época.- Más nuevamente interrogado, manifiesta: Que pocos días antes de la liberación y huida del ejército marxista, se presentó en su domicilio de Cadaqués, un teniente rojo con su mujer e hijo, cuyo nombre no recuerda, pero que pueda dar razón su hijo **CESAR BALLESTA**, Maestro Nacional en Vehinat de Salt (Gerona) casa Masó n.º 3 que fué quien envió al citado teniente y familia. Que el citado teniente se marchó y a los dos días antes de la liberación de Cadaqués por las Fuerzas del Glorioso Ejército Nacional, llegaron dos soldados rojos con un coche y haciéndose cargo de la señora e hijo del teniente se les llevaron seguramente a Francia.- Pero que, a los dos o tres meses de terminada la guerra, cierto día se presentó nuevamente la esposa del repetido teniente acompañada de otro mujer, manifestándole que habían pretendido pasar la frontera para incorporarse nuevamente a Francia con sus respectivos maridos, pero que por no tener documentación apropiada se habían visto en la imposibilidad de realizar su intento, a

[AHG. 341-875/19].

FRANCISCO HAFNER, nacido en Ingoletad (Alemania) el 11 de Diciembre de 1897, casado, comerciante, hijo de Jaime y de Catalina, con residencia en Braganza, Sachtlebertrasse, 3.

Su esposa **CHRISTINE HAFNER**, nacida en SOHORNAU (Baviera, Alemania) el 10 de Noviembre de 1895, hija de Juan Neumann y de Maria, sus labores, casada, con la anterior residencia, y sus dos hijas,

MARIA CRISTINE HAFNER, nacida en Celde, (Alemania) el 21 de Marzo de 1922, soltera, hija de Francisco y de Christine, con residencia en la anotada anteriormente,

HELENA CARLOTA HAFNER, nacida en Montevideo (Uruguay), el 10 de Septiembre de 1927, hija de Francisco y de Christine, con la residencia de sus padres,

Interrogados convenientemente, manifiestan: Que la terminación de la guerra les sorprendió en Braganza, donde vivían decidiéndose venir a España a trabajar, ya que habían estado desde el año 1937 hasta el 1.940, que el padre trabajaba para la Química Industrial y Farmacéutica en Sevilla y Barcelona, trasladándose a Italia y de allí a Francia donde estuvo en la cárcel y sufrió malos tratos, logrando pasar la frontera de España el día 24 de Enero de 1.946, presentándose en la Inspección de Policía de Port-Bou.

Que conoce al Dr. Callago, Sr. Loebelt, Sr. Lutz, Sr. Eschweiler, al Dr. Roberto D. Bab, todos síicos de la Química Industrial y Farmacéutica "Bayer" de Barcelona, calle Bailén 59. Al Profesor Lutz y al Profesor Bauer del Colegio Alemán de Barcelona, y al Sr. Juan Luis Garcia Calle Progreso, "Villa Anna" Sevilla y al Carvecero Juan Schneider, Calle Progreso nº 12, Sevilla.

Que no tienen más que decir, que lo dicho es la verdad en lo que se afirman, y en prueba de ello firman el presente en Girona a 26 de Enero de 1.946

Francisco Hafner
Christine Hafner
Maria Cristina Hafner
Helena Carlota Hafner

[AHG. 341-387/42].

Haffner explica que en el seu camí cap a Espanya és detingut a Cervera de la Marenda i empresonat a Perpinyà, juntament amb la seva família on se l'acusa d'espia franquista i que durant nou dies ha sofert tortura. Fa esment d'altres espanyols en aquesta Comissaria per a l'espionatge. Finalment, i sempre segons el mateix escrit, en no obtenir la seva confessió d'espia franquista se l'allibera i continua viatge per Portbou cap a Barcelona el gener del 1946.

CONTRABAN I CONTRABANDISTES

Contraban i contrabandistes és propi de terres de frontera, bé sabem que en aquest terreny i fent aquestes feines hi trobem tota mena de persones, el que passa és que entre la documentació d'aquests expedients les persones considerades contrabandistes són assimilades als guies de muntanya per passar gent clandestinament, o sigui, que és un terme que en aquesta documentació es pot llegir també com a suposats passadors i passadores. Solen ser habitants dels masos propers a la frontera d'ambdues bandes del Pirineu que coneixen bé els camins i els hàbits de la policia i que estan habituats a esquivar-la.

En un expedient de 1942, integrat per 187 documents entre els quals hi ha fotografies d'alguns detinguts com a cosa extraordinària, trobem informes i oficis de la Comissaria de la Frontera de Figueres, cartes manuscrites d'alguns detinguts, llistes de productes suposadament l'objecte del contraban, targetes, etc. La fitxa dels detinguts és la següent:

“Angel Trias Fabrellas –26 años, soltero agricultor, natural de Sagaró y domiciliado en el “Mas Chabrat” de Beuda– Contrabandista profesional y dedicándose activamente al paso clandestino de extranjeros y españoles por la frontera.

Antonio Espigol Ferrer –Refugiado rojo en Francia de 31 años, casado, natural de Palafrugell, sin domicilio– Antiguo policía de la Generalidad, cargo que desempeñó desde principios del año 34 hasta octubre del 36, pasando a Francia en febrero del 39. Entró en España clandestinamente por mediación de Colomer permaneciendo en Barcelona algunos días regresando nuevamente a Francia. Hacía contrabando con el anterior por cuenta del Colomer.

Rosendo Capellades Ferrer (a) Salvador Colomer –29 años casado, delineante, natural de Gerona, domiciliado en Figueras. Antiguo policía de la Generalidad– Actualmente al servicio del A.E.M.dedicándose al contrabando en gran escala. No tiene legalizada su situación en España, figurando en Francia como repatriado”.

O bé un altre informe enviat per la Comissaria de la Frontera a la Secretaria d'Ordre Públic de Madrid el 1941 sobre les activitats de Maria Bernades Callís d'Agullana a la qual consideren perillosa perquè passa persones per la muntanya:

“...referente a la remisión de informes sobre las actividades de la frontera de una cuñada de Josefa Montaña Pich, residente en Agullana para ver si

procede su detención (...) informes de la Guardia Civil de Agullana, contesta lo que sigue: (...) la vecina de este término municipal Maria Bernadas Callís, residente en el manso "Bech D'al" debo manifestarle que la considero peligrosa. Esta fulana fue detenida el día 31 de julio del año 1939 por la fuerza de este puesto cuando acompañaba a dos mujeres a Francia, a las que había cobrado cincuenta pesetas cada una –Por lo que respecta al contrabando no se le ha podido coger nunca (...)"

També el 1947 ens trobem aquests informes, en aquest cas prové de la Direcció General de la Seguretat de Madrid al governador civil de Girona, és sobre un home de Vilamaniscle conegut com a Josepet:

"Se tiene conocimiento en esta Dirección General que el colono del manso de Torralas, sito entre el Coll de Teix e Rumpi –Francia–: Se dedica al contrabando desde hace veinticinco años y actualmente es enlace de los rojos en combinación con un tal Josepet, colono del manso de Poli, enclavado en la provincia de Gerona, a la derecha de la localidad de Vilamaniscle. Madrid Febrero de 1947".

Resposta de la Guàrdia Civil de Vilamaniscle:

"El individuo que en este citado escrito se menciona es Sabiniano Ribera Cante (a) Josepet (...) sin que las gestiones practicadas para averiguar si este individuo pasó a territorio francés los hombres vestidos de soldados hayan dado hasta la fecha resultado favorable".

MAQUIS

Un sol expedient dedicat íntegrament als "maquis" i ja titulat:

"Situación y organización del maquis ~~guerrilleros~~ i a mà "Bandoleros". Comprèn 258 documents del 1944 al 1954. Comença l'expedient amb un informe complet de 4 fulls del 9 de juliol de 1944 del tinent coronel primer de la Guàrdia Civil al governador sobre la situació i activitats dels que anomena guerrillers armats i del qual en veiem alguns extractes: im9_portada maquis.jpg

(...) "El Capitán de la 2ª Compañía rural de esta Comandancia me participa haber encontrado en el macuto abandonado por un individuo de los huídos rojos a Francia (...) unos documentos escritos en catalán (...) cuyas copias me permito acompañar por considerarlas de valor toda vez que en ellas se refleja una organización perfecta, tanto interior como exterior por guerrilleros

armados de los elementos mas peligroso que actuaron durante la dominación marxista (...) unos en Francia y otros infiltrados en Barcelona (...) siendo el principal de ellos por lo que respecta al interior Roman Cheza con domicilio en San Andrés (Barcelona) (...)

Por lo que respecta a los guerrilleros de montaña se deduce con claridad que el Jefe Principal es un tal José Mas Tió, asesino, vecino de Ripoll (...) y en la actualidad se encuentra huído (...) si bien era uno de los que formaban parte de la partida armada que estuvo en la casa Barricó de Campellas(...)"

Un segon informe del SIGC (Servei d'Informació de la Guàrdia Civil) a l'octubre del mateix any sota el títol "Infiltración en España partida armada de rojos huídos a Francia" és un seguiment exhaustiu d'enfrontaments de la Guàrdia Civil amb els maquis i acaba:

Regedienzo n.º 425, 2AC- 13.-

Gobierno Civil de la Provincia de Gerona

AÑO DE _____

Negociado _____ Población _____

ASUNTO

SEPARACIÓN Y CONSTITUCIÓN DEL "MAQUIS"
"SUBSISTENCIA"

Bandoleros

[AHG. 341-881/426].

“Resumen: se han identificado tres partidas, la de Mas Tió, compuesta por unos 20 individuos que penetró en España en 14 de Septiembre, otra la de Martillo, compuesta por unos 45 o 60 individuos que penetró el día 23 y otra de 3 individuos que lo hizo el día 25. Por las declaraciones de los detenidos se deduce que la partida vista por el pastor el día 14 de septiembre en el monte Cubil es la de Mas Tió de 20 individuos en lugar de 200 o 300 como dijo el pastor.

Individuos capturados: 16, de ellos 2 muertos y un herido.

Bajas propias. En refriega con los huídos un Brigada y un soldado heridos

Casuales: Dos muertos (un soldado que lo fue por un centinela al darle el alto...) y un cabo del ejército al habersele disparado el subfusil.

Armamento recogido 5 subfusiles, 2 fusiles, 2 pistolas, 1 revólver.”

Durant el 1944 es conserven molts informes i documents i es pot comprovar la relació existent entre els serveis de fronterers del Pirineu, ja que hi ha informes complets de la Policia de la Seu d’Urgell i d’Andorra.

Hi ha anotacions de bandolers, com en diuen més endavant el 1953 a Hostalric i a Besalú, però en aquests anys ja no trobem informes com al començament, es tracta de notes i oficis, ja que en aquests anys el més probable és que aquesta informació estigui als arxius de la mateixa Direcció General de Seguretat o de la Guàrdia Civil.

El que voldria aconseguir amb aquesta ràpida presentació d’històries de frontera és estimular la curiositat d’historiadors i públic en general en la consulta d’aquest riquíssim fons documental que és imprescindible per a l’estudi d’una època clau en l’evolució de l’Europa moderna, dels règims polítics, de les persecucions nazis, i, sobretot, per a la història del poble jueu del segle XX i, en general, per estudiar les terribles conseqüències de les guerres i mantenir viva la nostra memòria.